

temes-3)

SANTIAGO GOROSTIZA I EMMA ALARI. Memòria Obrera de la Barceloneta

SOLIDARITATS I CONFLICTIVITATS EN LA HISTÒRIA COOPERATIVA DE LA BARCELONETA

Estirant el fil de la història cooperativa dels barris de Barcelona emergeix una àmplia història social obrera, entrelaçada amb la de la ciutat. Inscrites al cor de cada barri, des de la segona meitat del segle XIX les cooperatives de consum –juntament amb els ateneus, les societats de resistència i socors mutu i altres associacions populars– teixiren de forma lenta i curosa una xarxa de solidaritats quotidianes entre

Acte d'inauguració de la cooperativa La Salvació Fraternal, 1913. Es fusionà amb La Fraternitat l'any 1916. Font: Merletti (APB-AMDCV).

veïns i veïnes i esdevingueren espais de comunalització de la vida, de manera que moltes carències passaren a ser assumides i resoltes col·lectivament. Alhora, federades arreu del territori, foren partícips d'un moviment internacional que aspirà a la desaparició del capitalisme a través de la cooperativització progressiva dels mitjans i les relacions de producció i aprovisionament. Resseguir la trajectòria que va des de la fundació de les primeres cooperatives de consum a Catalunya fins al seu declivi en la immediata postguerra civil implica necessàriament fer una crònica dels esforços de les classes populars per a l'autogestió col·lectiva de les necessitats comunes i per fer més habitable la ciutat, des de *la forja solidària del barri*. I també, com no podria ser d'altra manera, dels conflictes i contradiccions que travessaren aquelles lluites.

El cas de la Barceloneta, barri portuari de la ciutat, n'és un bon exemple. Excavar en la seva història cooperativa fa brollar les lluites dels estibadors portuaris, que durant l'agitada dècada de 1930 assajaren l'organització de cooperatives de treball per fer-se càrrec del treball als molls prescindint dels intermediaris. I també porta a topar-se de ple amb cooperatives vinculades a l'activitat pesquera, com ara el Centre Cooperatiu de Pescadors (1901-1979) o la Cooperativa de Consums La Joventut Pescadora (1911-1931). El monumental passat industrial del barri irromp amb força, amb els centenars de treballadors de La Maquinista i la Catalana de Gas, entre altres tallers dedicats a la metal·lúrgia i a la construcció de vaixells. Moltes famílies obreres foren també assídues de la cooperativa insígnia del barri, La Fraternitat, fundada el 1879, així com de la Cooperativa Obrera i Popular El Segle XX, nascuda l'any 1901. Cap a l'any 1920, unes 900 famílies del barri participaven en les cooperatives, i arribaren a ser més de 1.800 durant els primers mesos de la Guerra Civil. Almenys onze cooperatives diferents existiren a la Barceloneta entre el 1879 i el 1939.

L'activitat de les cooperatives de la Barceloneta, però, fou molt desigual, i la participació d'algunes d'elles en el moviment cooperativista fou limitada. De fet, les crides a millorar la coordinació entre les cooperatives d'arreu de la ciutat, organitzant les compres en comú i promovent la fusió de cooperatives en lloc de la multiplicació, van ser una constant al llarg del primer terç del segle XX. De vegades, les crítiques

166

a certes entitats podien ser ben incisives. A principis de la dècada de 1920, en un moment d'efervescència de la lluita obrera, Celestí Ventura, soci de La Fraternitat, criticava mordaçment aquelles cooperatives que eren només «cantines abastecedoras de comestibles» establertes dins de companyies industrials, apuntant probablement a altres entitats del barri com ara La Victòria (formada per treballadors de la fàbrica de gas) o La Modèstia (establerta pels empleats de la Junta d'Obres del Port).

Els exemples de la imbricació de les cooperatives de consum en les lluites populars del barri són ben diversos. Els tres episodis que segueixen són només una mostra petita, però il·lustrativa, de l'activitat de les societats cooperatives a la Barceloneta, que no estigué exempta de conflictes.

«Lluitar a plaer»: les cooperatives com a rereguarda del moviment obrer

Al llarg de la seva història, i particularment en els moments més agitats de protesta social o de persecució política, les cooperatives esdevingueren *de facto* un espai de rereguarda de les lluites obreres, on els fons col·lectius podien ser útils per enfortir la posició dels treballadors en vaga o en atur forçós. Aquesta relació de suport es féu especialment palesa durant la segona meitat de la dècada de 1910, amb nombrosos conflictes obrers que culminaren en la sonada victòria de la vaga de La Canadenca (1919). Després d'aquella vaga general de quaranta-quatre dies, el recurs patronal al locaut esdevingué cada cop més habitual. En aquell context convuls, les cooperatives de consum, com tantes altres vegades, van fer un pas endavant obrint crèdit als socis que no podien pagar i a altres obrers en atur forçós. A la Barceloneta, tal com recordava anys després una publicació de La Fraternitat, la cooperativa «no abandonó a ningun de sus socios, pudiendo desahogadamente éstos, a placer, luchar por las reivindicaciones sociales».

Anys abans, ja hi ha mostres de bona sintonia entre cooperatives i societats d'ofici del barri. Bon exemple d'aquesta relació fou l'acolliment temporal de La Fraternitat al local de la Societat d'Obrers Fogoners i Mariners de Barcelona La Naval, pertanyent a la CNT. Durant les vagues de 1916, aquesta societat obrera s'havia proveït d'aliments a La Fraternitat, que li obrí crèdit. L'any següent, quan el començament de les obres de la nova seu de la cooperativa obligà a cercar un espai on traslladar-se temporalment, les reunions dels socis, la distribució de productes i el seguit d'activitats quotidianes de les famílies que formaven La Fraternitat es van allotjar a La Naval. Les actes de la cooperativa, conservades a l'Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella, recu-

llen l'agraïment mostrat a La Naval per l'acollida i la generositat, que «no olvidarán jamás».

La tardor de 1918 La Fraternitat inaugurà el seu nou edifici al carrer de Sant Carles, en un acte que aplegà representants

Menjador col·lectiu per als vaguesistes a la Societat La Naval, 1916.

Font: F. Balell, Il·lustració Catalana, 2 de juliol de 1916 (AHCB).

Acció Cooperatista

de gairebé totes les cooperatives del barri: El Segle XX, La Modèstia, el Centre Cooperatiu de Pescadors, La Victòria i el Casino Republicà, entre altres associacions i personalitats afins al moviment cooperativista.

Contradiccions i conflictes: el cas del forn de la cooperativa La Fraternitat

El reconeixement del paper de les cooperatives de consum per part del sindicalisme més bel·licós, però, no sempre fou tan patent. De vegades, les cooperatives també van ser criticades com a «adormideres del conflicte» o frens a l'autèntica transformació social. I en alguns exemples extrems, quan es van veure implicades en conflictes laborals, fins i tot foren combatudes públicament pels sindicats.

Un dels exemples més sonats d'aquests conflictes es donà a la Barceloneta. El setembre de 1931 la cooperativa del Mont de Pietat i La Fraternitat acordaren tirar endavant un forn de pa col·lectiu, que es construí a La Fraternitat i que l'any següent ja produïa pa per a totes dues cooperatives. Els problemes, però, començaren poc després. L'estiu de 1932, l'assemblea de La Fraternitat es féu ressò d'una campanya de denúncia a la premsa anarcosindicalista per l'acomiadament dels treballadors del forn cooperatiu, suposadament per una mala qualitat del pa. *Solidaridad Obrera* defensà els obrers despatxats, assenyala que els motius de l'acomiadament eren simplement econòmics i acusà les dues cooperatives de

1
2
5
8
11
13
14
16

temes-3) (pat

trair els seus propis principis i de ser «més burgeses que els patrons», tot i dir-se obreres.

Les referències de premsa i les actes de La Fraternitat indiquen que el conflicte es perllongà durant mesos. A l'octubre, *Solidaridad Obrera* cridà els «obrers conscients» a no comprar pa ni pastes de sopa a la cooperativa del Mont de Pietat ni a La Fraternitat, i denuncià que els que hi treballaven eren esquirols. Poc després, el president de La Fraternitat dimití. El novembre de 1932 la cooperativa del Mont de Pietat donà la raó als treballadors del forn i es deslligà del projecte. La Fraternitat optà per continuar en solitari, sense readmetre els obrers, malgrat el to amenaçador dels articles de *Solidaridad Obrera*. El dia 1 de gener de 1933, poc abans de la insurrecció anarquista arreu de l'Estat, una bomba esclatà a la porta del forn cooperatiu. Causà desperfectes, però no danys personals.

Les cooperatives i les revoltes de l'estiu de 1931 a la Barceloneta

El juliol de 1931 la vaga de lloguers estava en plena ebullició a la Barceloneta. Després d'un míting massiu celebrat al Casino Republicà del barri, la vaga s'havia estès com la pólvora. Mentrestant, al port, les protestes dels estibadors havien revifat i s'assajaven els primers projectes de descàrrega sense intermediaris de les mercaderies dels vaixells. En aquest context, una petita espurna va fer esclatar un avalot a la Barceloneta.

Des de feia dècades, els tramvies que comunicaven el centre de Barcelona amb els Banys Orientals travessaven en el darrer tram el barri de la Barceloneta. Al seu pas pel carrer Alfredo Calderón (actual Almirall Cervera), provocaven regularment atropellaments i es guanyaren l'epítet de «guillotines ambulants». L'any 1924, la víctima havia estat la mare d'un dels dirigents de La Fraternitat, atropellada en sortir de comprar a la cooperativa. Les peticions escrites dirigides a l'ajuntament no havien donat cap resultat.

La tarda del diumenge 19 de juliol de 1931, dos joves —un obrer i un mariner— van ser atropellats després de baixar d'un tramvia per un altre que passava en direcció oposada.

Els veïns ajudaren a treure'ls ràpidament d'entre els dos vehicles i els traslladaren al dispensari. Immediatament, la ràbia acumulada esclatà. La creixent massa de gent que s'aplegava al carrer bolcà un primer tramvia. Aviat, dos més foren destrossats. Segons les cròniques de premsa, ni tan sols la intervenció de la guàrdia d'assalt fou suficient per controlar l'avalot en primera instància.

La mateixa tarda es convocà una assemblea en què participaren totes les cooperatives del barri i un total de vint-i-sis entitats. Les organitzacions signaren una petició dirigida a l'ajuntament perquè anul·lés el ramal del tramvia i quedaren per dur-la l'endemà al consistori. L'endemà al matí, però, la notícia de la mort d'un dels ferits esperonà de nou els ànims. Dones, homes i nens ocuparen de nou el carrer, aixecaren els rails de les vies i van fer una barricada amb les llambordes per assegurar-se que el servei de tramvies no es restabliria.

A la tarda s'organitzà una manifestació des del barri fins a la plaça de la República, on els comissionats lliuraren la petició de l'assemblea al tinent d'alcalde. Finalment, les línies que utilitzaven el ramal van ser anul·lades i cap més tramvia no tornà a circular per aquell carrer. Pocs anys després, el vial seria trinxat i esborrat del mapa pels bombardeigs feixistes i la posterior reforma de l'ajuntament franquista.

La memòria cooperativa de la Barceloneta

En els últims anys, un edifici de la Barceloneta ha esdevingut símbol de la lluita per la recuperació de la memòria cooperativa del barri. Tancat i barrat des de fa anys, l'edifici de l'antiga cooperativa obrera El Segle XX, a la cantonada del carrer Atlàntida amb Ginebra, és un espai en disputa, després de la dissolució irregular de la cooperativa i la seva apropiació privada. La recerca de la memòria cooperativa del barri nasqué com una tasca més de la campanya veïnal per recuperar per al barri l'edifici de la cooperativa, i és aquest esforç col·lectiu el que ha fet possible la publicació del llibre *La forja solidària d'un barri portuari* (La Ciutat Invisible, 2016). ■

Bibliografia

- E. ALARI; S. GOROSTIZA; M. DALMAU (ed.), *La forja solidària d'un barri portuari*, Barcelona: La Ciutat Invisible, 2016.
C. EALHAM, *Class, Culture and Conflict in Barcelona 1898-1937*, Londres i Nova York: Routledge, 2005.

J. IBARZ, *Treballar a ciutat. Sindicalisme i relacions laborals dels estibadors del port de Barcelona durant la II República (1931-1936)*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2000.

M. TATJER, *La Barceloneta: del segle XVIII al Plan de la Ribera*, Barcelona: Los Libros de la Frontera, 1985 [1973].